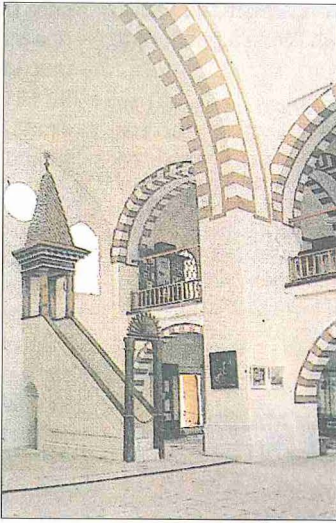
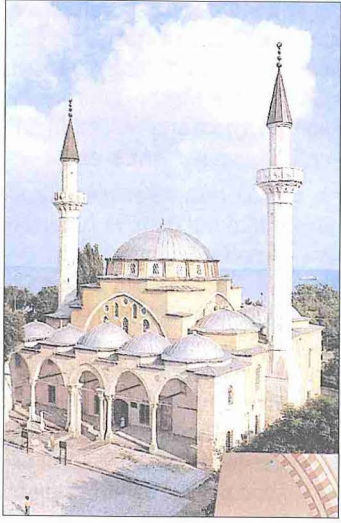

Han Camii
ve içinden
bir görünüş –
Gözleve /
Kırım

merleri bu duvarlarla iki pâyve ve iki mermer sütun tarafından taşınmaktadır; ortada yer alan pâyelerin önünde de birer kör sütun vardır.

Caminin kuzey duvarında sekizi kubbe kemerinin içinde, beşi aşağıda olmak üzere toplam on üç pencere yer almaktadır. Yukarıdakilerin üçü daire biçiminde, beşi sivri kemerli, çift sıra teşkil eden aşağıdakilerin ise üstte bulunan ikisi sivri kemerli, alttaki üçü dörtgen sövelidir. Doğu ve batı duvarlarındaki kubbe kemerlerinin içinde beşer adet yuvarlak, yan neflerin dış cephelerinde ise alt sırada üçer adet dörtgen ve üst sırada ikişer adet sivri kemerli pencere bulunur; son cemaat yerinin yan duvarlarında da aynı düzenleme görülmektedir. Güney cephesinde alttakiler dörtgen, ortadakiler sivri kemerli ve üsttekiler yuvarlak olmak üzere üç sıra pencere mevcuttur. Yan galerinin güney cephesinde her katta birer pencere yer alır. Üst pencereler sivri kemerli, alttakiler dörtgen biçiminde olup alt pencerelerde demir, üsttekilerde ağaç şebekeler vardır. Bütün bu pencereler camiyi görüntüye yumuşaklık veren bol bir ışıkla doldurmaktadır.

Bugünkü minareler 1977 yılında başlayan restorasyon çalışmalarında yapılmıştır. O tarihe kadar sadece temelleri duran minarelerin ne zaman ve neden yıkıldığı bilinmemektedir. Mevcut resim ve gezi notlarından birkaç defa yapıp tekrar yıkıldıkları anlaşılan minarelerin temellerinden, orijinal hallerinin Mimar Sinan'ın bilinen klasik ince Osmanlı minare formunda olduğu anlaşılmaktadır. Son cemaat yerinin önünde XVII ve XIX. yüzyıllara ait birkaç mezar bulunmakta ve eski tarihilerin başka bir yerden bu-

raya nakledilmiş olduğu sanılmaktadır; yeniler Kırım Savaşı'nda ölen Osmanlı subaylarına aittir. Ayrıca burada III. İslâm Giray tarafından yaptırılan 1061 (1651) tarihli bir çeşme mevcuttur.

Cami zaman içinde büyük tamirler geçirmiştir. Bunların en önemlileri, son cemaat yerinin sütun araları örülerek kapalı mekân haline getirildiği 1834 tamirleri ile buranın eski haline çevrildiği, minarelerin yapıldığı ve camiyeye tekrar orijinal görünümünün kazandırıldığı 1977'de başlayan büyük restorasyondur. Bu çalışmadan sonra yapı 1980'li yıllarda arkeoloji müzesi olarak kullanılmışsa da 1990 yılında itibaren geri dönen Kırım Tatarları'nın baskısı ile tekrar ibadete açılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VII, 565; P. S. Pallas, *Bemerkungen aus einer Reise in die südlichen Statthalterschaften des russischen Reiches in den Jahren 1793 und 1794*, Leipzig 1801, II, 28-33; A. Demidoff, *Voyage dans la Russie méridionale*, Petersbourg 1842; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, İstanbul 1327, s. 52, 176; Cafer Seidahmet [Kırım], *La Crimée*, Lavanne 1921; H. Bodaninskiy, *Arkeologičeskoye i Etnografičeskoye İzuçenie Tatar v Kırımı*, Simferopol 1930; A. L. Jakobson, *Srednevekoviy Kırım*, Moskva 1964; V. Draçuk v.dğr., *Kerkintida-Gözlöv-Yevpatoriya, Tavriya-Akmes-cit* 1977, s. 63-81; Oktay Aslanapa, *Kırım ve Kuzey Azerbaycan'da Türk Eserleri*, İstanbul 1979, s. 18-23; a.mlf., *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 47-49, plan 11, rs. 25-26; a.mlf., *Mimar Sinan*, Ankara 1992, s. 32-33; a.mlf., "Kırım'da Türk Eserleri ve Mimar Sinan'ın Yaptığı Cami", *TK*, sy. 28 (1965), s. 236-237; a.mlf., "Kırım'da Türk Eserleri", *Emel*, sy. 135, İstanbul 1983, s. 34-37; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 303; Mirza Bala, "Kırım", *İA*, VI, 761.

NICOLE KANÇAL-FERRARI

HÂN-I CİHÂN LÜDÎ

(خان جهان لودی)

(ö. 1040/1631)

Bâbürlü kumandanı
ve devlet adamı.

Asıl adı Pîr Han olup 1587'de doğduğu tahmin edilmektedir (Cihângîr, s. 42). Gurlu akınları sırasında Hindistan'a yerleşen Afgan menşeli Lûdî sülâlesine mensuptur. Lûdîler, 1451-1526 yılları arasında Hindistan'da hüküm sürmüş ve Bâbü'r'ün 1526'da Panipat Meydan Savaşı'nı takiben Agra'yı almasına kadar Delhi Sultanlığı'nı idare etmişlerdi. 1555'ten sonra Afgan ve dolayısıyla Lûdî nüfuzu iyice kınıldı ve hanların çoğu Hümâyûn'un himayesine girdi. Pîr Han'ın babası Devlet Han Lûdî de Ekber Şah'ın kumandanlarındandı. Pîr Han önce Raca Mansingh'in, daha sonra Şehzade Danyal'ın hizmetinde bulundu. Devlet Han Lûdî'nin ölümü üzerine Cihangir, ona karşı taşıdığı iyi niyetin bir nişanesi olarak oğlunu yanına getirtti ve kendisine "salâbet han" unvanı ile 3000 hizmetli ve 1500 süvarilik bir mansap verdi. Kaynakların belirttiğine göre hükümdarın "ferزند" (oğul) diye hitap ettiği Pîr Han'a sarayda özel bir itibar gösterilmişti.

1607 yılında hân-ı cihânlığa terfi ettirilen Pîr Han, Cihangir tarafından Melik Anber'i te'dib ve Marata meselesini halletmekle görevlendirilerek Dekken'e gönderildi. Daha önce Nizamşâhîler'den II. Nizamşah, Melik Anber gibi akıllı ve güçlü bir kumandan sayesinde Bâbürlüler'e karşı Maratalar'ı kullanmayı düşünmüş ve onları maddî menfaatler karşılığında kendi tarafına çekmişti. Bunun ardından Bâbürlüler'e karşı yıpratma savaşları yapılmış ve merkezden yollanan kuvvetler de pek varlık gösterememişlerdi. Cihangir'in son olarak gönderdiği Hân-ı Hânân Abdurrahman da durumu kontrol altına alamadı. Bunun üzerine Hân-ı Cihân Lûdî Evrengâbâd'a (Khirkî) geldi ve burada karargâh kurdu. Kumandanlar arasındaki fikir ayrılıkları Bâbürlü ordusunda tam bir bütünlük sağlamayı önliyordu. Melik Anber ve Maratalar'ın arazinin sarp oluşundan faydalanarak giriştikleri vurkaç savaşları çok etkili oluyordu; nitekim 1608'de Ahmednagar'ı ele geçirdiler ve Bâbürlüler'le ağır şartlar ihtiva eden bir antlaşma yaptılar. Hân-ı Cihân Lûdî, bu başarısızlığın sebeplerini yazdığı bir mektupla Cihangir'e açıkladı ve Dekken'de

zafere ulaşmak için güçlü bir orduya ihtiyaç olduğunu bildirdi. Ancak daha sonra Gucerat Valisi Abdullah Han, Hân-ı Cihân Lûdî ve diğer kumandanların tedbirsizliği yüzünden Babürlü kuvvetleri Dekkenliler karşısında tekrar bozguna uğrayınca Hân-ı Cihân Lûdî rütbesi indirilerek Thalnir'de (Thânâdar) ikamete mecbur edildi. Fakat bir yıl sonra hükümdarın teveccühünü tekrar kazandı ve Mehâbet Han ile birlikte Dekken'e gönderildi.

1617 yılı başında Şehzade Hürrem Dekken işlerini yoluna koymakla görevlendirildi. Cihangir, şehzadeye ve kumandanlara daha yakın olabilmek için Narbada nehri boylarındaki Handeş bölgesine gitti ve Burhânpûr'da konakladı. Bâbürlü-Âdilşâhî yakınlaşması bu sırada atılan önemli adımlardan biri oldu. Ancak yağmur mevsiminin yaklaşması üzerine Şehzade Hürrem, Mâlvâ bölgesinin merkezi olan Mandu Kalesi'ne çekildi; bu arada Pencap valiliği yüzünden babası ile arası açıldı. Hân-ı Cihân Lûdî iç çekişmelerin dışında, fakat hükümdarın yanında yer aldı ve bir müddet sonra Mûltan gibi önemli bir yerin valiliğine tayin edildi. Orada görevde bulunduğu Safevîler ile münasebetler gerginleşmiş durumdaydı. Şah I. Abbas, Osmanlılar'la barış antlaşması imzalayarak batı sınırlarını emniyet altına aldıktan sonra Bâbürlüler'in Dekken'deki meşguliyetinden faydalanarak az bir kuvvetle savunulan Kandeher'a saldırdı ve şehri ele geçirdi (1031/1622).

Daha sonra Gucerât valiliğine tayin edilen Hân-ı Cihân Lûdî, Dekken işleriyle görevlendirilen Şehzade Pervîz'in 1626'da vefatı üzerine Dekken kuvvetlerinin başına getirildi. 1627'de Cihangir öldü. Dâver Bahş kısa bir süre tahtı ele geçirdi. 1628'de Şehzade Hürrem Şah Cihan unvanıyla hükümdar oldu. Hân-ı Cihân Lûdî yeni hükümdara itaat arzemesine rağmen Balagat Kalesi'ni Nizamşâhîler'e bıraktığı için Şah Cihan tarafından Agra'ya çağrıldı. Başşehir giden Hân-ı Cihân Lûdî, aleyhinde gelişen tehlikeli durum karşısında kaçarak Nizamşâhîler'e sığındı. Bu olay üzerine Bâbürlü-Nizamşâhî münasebetleri tekrar gerginleşti. Bâbürlü kuvvetleri Nizamşâhîler'i yer yer mağlûp etmeye, hatta Devletâbâd'a kadar sürmeye muvaffak oldular. Tehlikenin yaklaştığını gören Hân-ı Cihân Lûdî, kendi halkının kalabalık olarak bulunduğu Pencap'a geçmeye karar verdi. Yakın maiyetle birlikte kuzeybatıya doğru yol alırken Şah Cihan'ın Kâmkâr yönetiminde gönderdiği birlik ona yetişti. Sihinda gö-

lû kenarında yapılan çarpışmada yenildi ve başı kesilerek Şah Cihan'a gönderildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Cihângîr, *Tüzûk-i Cihângîrî* (nşr. Seyyid Ahmed Han), Aligarh 1863, s. 42, 61, 107-108; a.e.: *Memoirs* (trc. A. Rogers – H. Beveridge), London 1909-10, I, 87 vd.; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-havâtîr*, V, 142; B. Prasad, *History of Jahangir*, Allahâbâd 1940, s. 22 vd.; Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, 166, 175-176, 189, 196-199; H. Beveridge, "Hân Cihân Lûdî", *IA*, V/1, s. 207; S. Moinul Haq, "Khân Djahan Lodi", *EJ* (Ing.), IV, 1017-1019.

ENVER KONUKÇU

HÂN-ı CİHÂN MAKBÛL

(خان جهان مقبول)

(ö. 770/1368-69)

Tuğlukdu devlet adamlarından.

Hindû asıllıdır. Tilingina'da rahip iken burayı ele geçiren Uluğ Han'a esir düştü ve Delhi'ye getirildi. Müslümanlığı kabul ederek Makbûl adını aldı. 1322'den sonra saraya intisap etti ve Muhammed Tuğluk'un nezdinde kazandığı itibar sayesinde kendisine hanlık tevcih edildi. Daha sonra melik, vezir ve "Kivâmülmülk" unvanları ile önemli devlet hizmetlerinde bulundu. Delhi'de Dekkenli bir kimsenin böyle önemli memuriyetlere yükselmesi Türk meliklerini rahatsız etti; bundan dolayı sultanla arasını açmaya çalıştılar. Ancak bütün gayretlerine rağmen Makbûl mevkiini korumayı başardı. 1327'de Dekken'in müstahkem kalesi ve şehri Devletâbâd'a (Deogiri) giden Makbûl, sultan adına şehrin yönetimini üstlendiği gibi civardaki racaların te'dibiyle de uğraştı. Kısa bir müddet sonra Mûltan'daki Behram Ay-aba Kişli (Kişlû) Han ayaklanınca sultanın emriyle oraya gönderildi. Hân-ı Cihân Makbûl bölgede sükûneti tekrar sağladı ve bir süre vali olarak Mûltan'da kaldı.

Delhi'ye döndükten sonra malî işlerin yöneticiliği olan vekîl-i memâlikliğe tayin edildi. Bu görevde iken sultan kendisine "mesned-i a'lâ-yi Uluğ Kutluğ a'zam-ı hümayûn Hân-ı Cihân Makbûl" unvanını tevcih etmek suretiyle ona olan güvenini gösterdi. Bu arada Hân-ı Cihân Makbûl, bozulan arazi hukukunu islah etmek için ilk adımları attı. Sık sık meydana gelen savaşlarda sultanın yanında yer aldı. 1345-1350 yılları arasında Güney Hindistan'a gitti; Varangal, Dekken ve Gucerât isyanlarını bastırarak bölgede sükûneti sağladı.

Hân-ı Cihân Makbûl, 1351'de Gıyâsed-din II. Muhammed Şah'ın ölümünden az

önce Delhi'ye döndü. Sultanın vefatı üzerine Mahmud ile Firûz Şah arasındaki taht mücadelesinde Firûz'un tarafını tuttu. III. Firûz Şah Tuğluk Makbûl'e birçok ih-sanda bulundu; ayrıca ona "hâce-i cihân" yanında çeşitli unvanlar tevcih etti.

Sultanla birlikte bazı reformları uygulamaya koyan Makbûl gelir ve giderleri tanzim etti. Eyaletlerden gönderilen vergilerin hazineye aktarılmasını bizzat takip ederek masrafların defterlere işlenmesi mecburiyetini getirdi. Bu arada pazar sistemiyle de ilgilendi. Bazı satış yerleri kurdurarak esnafın aşırı fiyatlarla mal satmasını önledi. Askerî ve mülkî alanda da denetimlere önem veren Makbûl orduya gerekli olan şeyleri temine çalıştı. Yolcular için kervansaraylar inşa ettirdi. Devletin haber alma işlerini düzene koydurdu ve iktâ sahiplerinin meseleleriyle yakından ilgilendi. Ganj ve Cemne nehirlerinin taşkınlarından zarar görenlere yardımında bulundu. Bazı yörelerde nehir çevresinde sulama kanalları yaptırarak verimi yükseltmeye gayret gösterdi.

Hân-ı Cihân Makbûl seksen yaşlarında vefat etti ve Delhi'de defnedildi. Daha sonra inşa ettirilen türbesi, Sencer Camii (Kâfî Mescid) civarındaki Nizâmeddin Evli-yâ Dergâhı yanında bulunmaktadır. Makbûl, devrine damgasını vurmuş önemli şahsiyetlerdendir. Sultan Firûz Şah Tuğluk, kendisine duyduğu sevgiden dolayı Makbûl'ün sahip olduğu iktâları ve unvanları büyük oğlu Cûne Şah'a tevcih etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şems-i Sirâc Affî, *Târîh-i Firûzşâhî* (nşr. Vilâyet Hüseyin), Kalkûta 1891; T. W. Haig, *Turks and Afghans*, Delhi 1965, s. 167, 172, 174, 178, 180, 182, 185; V. D. Mahajan, *The Sultanate of Delhi*, Delhi 1970, s. 195-196; Banarsi Prasad Saksena, "Firuz Shah Tughluq", *CHIn.*, V, 574-576; "Hân-ı Cihân Makbûl Hân", *IA*, V/1, s. 215; I. H. Siddiqi, "Khân-ı Djahan Makbûl", *EJ* (Ing.), IV, 1019; "Hân-ı Cihân Makbûl Hân", *UDMI*, VIII, 840-841.

ENVER KONUKÇU

HÂN-ı HÂNÂN

(خان خانان)

Eski Moğol
ve Türk-İslâm devletlerinde
yüksek bir unvan
ve askerî makam.

"Hanlar hanı" demek olup önceleri en üst seviyedeki yöneticiler tarafından kullanılırken zamanla emîrül-ümerâ veya beylerbeyi anlamını kazanmıştır. Cüvey-